

“LİTERATÜR OKUMAKTAN LİTERATÜR OLMAYA: ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME”

Sunum 8 – Bilimsel Araştırma Etiğinde İleri Konular

Prof. Dr. A. Egemen YILMAZ

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Yenilik Araştırmaları ve Teknoloji Transfer Ofisi – Proje Destek Ofisi
2019-2020 Akademik Yılı Bahar Yarı Yılı

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

1) Nurnberg İlkeleri (*Nuremberg Code*)

<http://ohsr.od.nih.gov/guidelines/nuremberg.html>

2) Helsinki Bildirgesi, Dünya Tıp Birliği (*Declaration of Helsinki, World Medical Association*) <http://ohsr.od.nih.gov/guidelines/helsinki.html>

3) UNESCO etik bildirgeleri (İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Uygulanması dahil) <http://www.unesco.org/shs/ethics>

4) Avrupa Konseyi kararları <http://ec.europa.eu/research/science-society/>

5) Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Yönetmeliği

<http://www.saglik.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF46148DEDD773827B>

6) Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Biyomedikal Araştırmaları Değerlendiren Etik Komiteler için Uygulama Kuralları

<http://www.who.int/bookorders/anglais/detart1.jsp?sesslan=1&codlan=1&codcol=84&codcch=2016>

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

7) UNESCO İnsan Genetik Verileri Konusunda Uluslararası Bildirge Taslağı (*Draft International Declaration on Human Genetic Data*)

<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001304/130464e.pdf>

8) UNESCO Biyogenetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (*Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*), UNESCO, 19 Ekim 2005

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

9) ABD Ulusal Sağlık Enstitüleri Sağlık ve İnsan Servisleri Araştırma Risklerinden Koruma Ofisi (*Department of Health and Human Services National Institutes of Health Office for Protection from Research Risks*)

<http://ohsr.od.nih.gov/guidelines/GrayBooklet82404.pdf>

10) İngiltere Genetik Test Danışma Komitesi (*Advisory Committee on Genetic Testing*)

<http://www.doh.gov.uk/>

11) Avrupa Birliği: Avrupa'da Genetik ve Kamu ve Profesyonel Politikalar (*Genetics and Public and Professional Policy in Europe*)

http://europa.eu.int/comm/research/biosociety/pdf/bmh4_ct98_0550_partb.pdf

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Tarihçe

- İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra
- Naziler'in tutuklular/hükümlüler/esirler üzerinde yapmış olduğu deneylerden sorumlu doktor ve araştırmacıların Nürnberg Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanması esnasında
⇒ Nürnberg İlkeleri (1947)
- 1964 yılında Dünya Tıp Birliği tarafından Helsinki Bildirgesi
- 1975, 1983, 1989, 1996 ve 2000 yıllarında güncellemeler
⇒ «İnsan üzerinde yapılacak tıbbi araştırmalarda, kişinin (katılımcının) iyiliğinin gözetilmesi, bilimsel yararın ve toplumun çıkarının önünde gelmelidir»

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Tarihçe

- 1997: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) hazırladığı İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
- 1997: Avrupa Konseyi'nin hazırladığı Biyoloji ve Tıp Uygulamaları Açısından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi
 - 2003: TBMM'nin onaylaması
- 1998: Hasta Hakları Yönetmeliği
- 2000: Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Biyomedikal Araştırmaları Değerlendiren Etik Komiteler İçin Uygulama Kuralları

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Tarihçe

- 2003: UNESCO Uluslararası Biyoetik Komitesi'nin hazırladığı İnsan Genetik Verileri Konusunda Uluslararası Bildirge'nin ilk taslağı
 - Kalıtsal özelliklere dayanan her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve yasaklanması
 - Bu ilkelerin uygulanmasını denetleyecek kurulların kurulması, üye devletlerin sorumluluğunda
 - Bu ilkelerin uygulanmasını sağlamak amacıyla her devlet hukuksal, yönetsel ve diğer önlemleri almak, ayrıca etik alanında eğitim ve bilgilendirmeyi geliştirmek zorunda

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Tarihçe

- 2003: UNESCO Uluslararası Biyoetik Komitesi'nin hazırladığı İnsan Genetik Verileri Konusunda Uluslararası Bildirge'nin ilk taslağı
 - UNESCO bünyesindeki Uluslararası Biyoetik Komitesi ile Hükümetler Arası Biyoetik Komitesi, bildirgenin her bir ülkede uygulanıp uygulanmadığını denetleme yetkisine sahip
- “Eşitlik, adalet, dayanışma ve sorumluluğun yanı sıra, insan onuruna, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, hem araştırma özgürlüğü, hem de kişisel mahremiyetin korunması, insan kalıtsal (genetik) verilerinin toplanmasında, incelenmesinde, kullanım ve saklanması temel ilkeleri oluşturacaktır.”

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, Bilim Etiği El Kitabı – I, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Tarihçe

- 19 Ekim 2005: UNESCO tarafından aynı konulu daha geniş bir bildirge
 - Geçen yüzyılın sonlarındaki uygulamalar genetik test ve taramalar ile genetik danışmanlık gibi klinik genetik alanıyla sınırlı iken;
 - Daha sonra preimplantasyon genetiği (tüp bebek uygulamasının ilk aşamasında genetik tanı), gen sağaltımı, klonlama (kopyalama), kök hücre uygulamaları, biyoetik ve patentleme gibi yeni alanlar, hatta farmakogenetik gibi genetiğin yeni dallarının ortaya çıkmış olması
- 2005: Türk Ceza Kanunu'nda çocuklar üzerine yapılacak araştırmaları yasaklayan madde

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Etik Kurul

- Her araştırma kuruluşunda bir etik kurulunun oluşturulması gerekliliği
- İnsan katılımcılarla bilimsel araştırma gerçekleştirmeyi düşünen bir ekip her proje/çalışma için Kurumsal Etik Kurulu'ndan (KEK) izin almak zorunda
- Kurulun izin vermediği bir çalışmaya projeye kurum (üniversite ya da enstitü) izin verememekte
- Kurul, çalışmanın herhangi bir aşamasında iznini geri çekme hakkına sahip
- Uluslararası ilkeler uyarınca, etik kurulu izni olmadan insan katılımcılarla hiç bir uygulama yapılamamakta/ başlatılamamakta ve kamu kaynaklarından genetik çalışmalara parasal destek sağlanamamakta

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

Etik Kurul

- Avrupa Konseyi Bildirgesi'nin 2003 yılında TBMM tarafından da kabul edilmesinin ardından:
 - Genetik araştırmalarda bilgilendirilmiş olur alma gerekliliği
 - Katılımcıya uygulamanın olası yarar ve riskinin bildirilmesi
 - Baskı yapmadan olurunun alınması
 - Kimliğinin gizli tutulması
 - Bulguların üçüncü kişilerin ellerine geçmemesine özen gösterilmesi
 - Kalıtsal bir hastalığın taşıyıcısı olan ya da hastalık riski bulunan kişilerin sosyal açıdan damgalanmasına ve ayrımcılığa uğramasına karşı önlem alınması
- 1998: Genetik Hastalıklar Tanı Merkezi Yönetmeliği

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

1. İnsan onuru çiğnenemez. Katılımcıyı küçük düşürecek bir uygulama yapılamaz. Onun tüm haklarına saygı gösterilmelidir.
2. Tedavide zarar riski bulunan bir uygulama, ancak yararı mutlaka zararından fazla olacaksa yapılabilir. Buna karşın, deneysel çalışmalarda her zaman risk faktörü vardır. Katılımcıya zarar verme riskinin en aza indirilmesine özen gösterilmelidir. Deneylerde uygulamanın deney değil tedavi olduğuna dair bir yanılgı uyandırılmaması çok önemlidir.
3. Katılımcı baskı altında olmadan ve kimsenin etkisinde kalmadan, bağımsız olarak olur vermelidir.

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

4. Katılımcının kimliğiyle ve kendisiyle ilgi bilgi ve bulgular gizli tutulur.
5. Kontrollü deneylerde, kontrolün kanıtlanmış korunma, tanı ya da tedavi yöntemleri ile yapılması gerekir. Hiçbir etkisi ya da yararı olmadığı bilinen kontrol uygulamaları (*placebo* kullanımı), ancak:
 - Hiç bir kanıtlanmış yöntemin bulunmadığı ya da
 - Yeni yöntemin etkisinin bilimsel olarak kanıtlanması için mutlaka gerekli olduğu veya
 - Bu kullanımın katılımcıya herhangi "ek risk ya da dönüşü olmayan zarar" getirmeyeceğidurumlarda haklı gösterilebilir.

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

5 (devam). Eğer korunma, tanı ya da hastalığın sağaltımına yönelik yararlı bir uygulama mevcutsa, bunun katılımcının bilgisine sunulması ve ona bu yöntemden yararlanma hakkı tanınması yükümlülüğü vardır. Korumaya, tanıya ya da tedaviye yönelik denemelerin sonunda katılımcıya olanaklar kapsamında bakım sağlanmak zorundadır.

6. Katılımcının psikolojik olarak ya da toplumsal açıdan zarar görmemesi için önlem alınmalıdır.

7. Toplum geneline göre daha savunmasız ve yararlanılmaya açık kesimler için özel kurallar bulunmalıdır. Bu kesimlerin başlıcaları şunlardır: Çocuklar, yaşlılar, yoksullar, engelliler, özürlüler, hastalar, tutuklular.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

- Bu ilkeler çerçevesinde katılımcıdan 'Bilgilendirilmiş Olur' alınması şarttır.
- Katılımcının olurunun istenmesi ancak onu bilgilendirdikten sonra yapılabilir.
- Olur, özgür irade ile ve yazılı olarak verilmelidir.
- Reşit olmama, hastalık ya da yaşlılık durumu gibi nedenlerle katılımcı yetkin değil ise, olur veli ya da vasiden alınmalıdır
- UNESCO, çocuğa danışıldıktan sonra vasisinden olur alınmasını öngörmektedir.
- Birçok ülkede 11-18 yaş arasındaki çocuklardan itirazları olmadığına dair imza alınmaktadır. Bu yaşlardaki çocukların konuyu anlayabilecekleri düşünülmektedir; ve eğer itirazı var ise, vasi oluru olsa bile, araştırma ya da uygulama yapılamamaktadır. Avrupa Konseyi de bu doğrultuda tavsiyede bulunmaktadır.

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

- Olur talebinden önce, uygulama ya da araştırmanın ne amaçla yapılacağı, olası yararı ve riski, katılımcının hakları ve yükümlülükleri yazılı olarak katılımcıya sunulmalı, katılımcı bilgilendirilmelidir.
- Bu işlem herkesin anlayabileceği bir dilde, tıbbi ve teknik terimlerden mümkün olduğunca uzak bir şekilde yapılmalıdır.
- Katılımcı istediği zaman ve gerekçe göstermeden olurlarını çekebileceğini ve o durumda genetik malzemesinin, ya da kendisi hakkındaki tıbbi bilgilerin, artık kullanılamayacağını bilmelidir. Uygulama sonucunda kendisi hakkındaki bulgulardan haberdar edilip edilmemesi de kendi isteğine bağlıdır.

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

- Bu konuların tümü katılımcıya açıklanmalı, ileride sorusu olursa kime sorabileceği belirtilerek bu kişinin isim ve telefon numarası verilmelidir.
- Katılımcı kendisiyle ilgili genetik bulguyu öğrenmeyi seçtiğinde, kendisine hem (varsa) sağaltımla ilgili bilgilerin verileceği, hem de genetik danışmanlık hizmeti sağlanacağı formda açıklanmalıdır.
- Ailenin tümünde yapılacak bir inceleme için katılımcıların her birinin oluru gerekir.
- Katılım için doğacak araştırma masraflarının karşılanacağı bildirilir. Kendisine ayrıca bir ödeme yapılıp yapılmayacağı da açıkça belirtilir.

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Genel İlkeler

- Klinik uygulamalarda da uygun bir bilgilendirilmiş olur formu kullanarak yapılacak işlem için olur alınması yasal bir gerekliliktir.
- Olur yazılı olarak ve bir tanık huzurunda alınmalı, imzalı belgenin bir kopyası katılımcıya mutlaka verilmelidir. Hazır bulunan tanık ile hekim ya da genetikçi de oluru imzalar.
- Bilgilendirilmiş olur formu örnekleri pek çok kaynakta bulunmaktadır.

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Tartışmalı Konular

- Geniş bir örneklemede beyin görüntülemesine dayanan bir araştırma yapılırken, katılımcıların birinde beyin tümörü saptanırsa katılımcı bu bulgudan haberdar edilmeli mi?
- Gen patentlemede mülkiyet hakkının kimde olduğu hususu:
 - Kalıtsal bir hastalığın geni bulunduğunda tüm haklar geni bulanın mı olmalı, yoksa üzerinde çalışmanın yapıldığı hasta/aile bundan pay almalı mı?

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Tartışmalı Konular

- Bir kişide genetik test yapılmasını başkalarının istemesi durumunda, kişi buna zorlanabilir mi?
 - Örneğin sigorta şirketleri kişinin bazı hastalıklara yatkınlığını ya da geç yaşta ortaya çıkan hastalıklara yol açabilecek gen kusurları taşıyıp taşımadığını öğrenmek isteyebilir
 - Ya da kişide iş başarısını etkileyebilecek genetik kusurlar ya da yatkınlıklar bulunup bulunmadığını işveren bilmek isteyebilir
 - Günümüzde bazı hastalıklar için gen kusurları/farklılıklarını saptamaya yönelik genetik hizmetler verilmekte. Bu uygulama yaygınlaştığında ve sağlık sigortası şirketlerinin istemeleri durumunda, bu bilgilerin verilmesi gerekecek mi? (Halen, bu şirketler tarafından sigortalanacak kişiler mevcut hastalıklarını bildirmek zorundalar)
 - Bir başka örnek de, belli bir kişide genetik tanı yapılabilmesi için ailenin bir diğer üyesinde de genetik test yapılmasının gerektiği durum

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Tartışmalı Konular

- Devletin, vatandaşların genetik yapısına ilişkin bilgilere sahip olma, bu bilgileri toplayarak saklama, gerekli gördüğünde değerlendirmeye hakkı var mı?
 - Bazı ülkelerde bu amaç için her bebekten doğumda kan örneği alınıp saklanmakta
 - Ancak bu örnek yalnızca adli tıbbın kullanımına, o da ancak gerektiğinde sunulmakta
- Aile bile bile genetik kusuru çok vahim olan bir bebeğin doğmasını olanaklı kılma hakkına sahip mi?
 - Buna örnek: daha önce çok ağır bir kalıtsal hastalıkla doğmuş bir çocuğu olan bir anne-baba
 - Çiftin her yeni bebeğinin aynı hastalıkla doğma olasılığı %25 olsun
 - Böyle durumlarda devlet embriyoda doğum öncesinde tanıyı zorunlu kılabilir mi, kılmalı mı?

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Tartışmalı Konular

- Aile istediği özellikte çocuk yapma hakkına sahip mi?
 - Bu tür uygulamanın en yaygını cinsiyete göre seçme
 - Doğu ülkelerinde kız-erkek dengesini bozacak kadar yaygınlaşmış olan bu uygulama, Batı ülkelerinde nadiren ve en çok ikinci çocuğun farklı cinsiyette olması talebini karşılamak için uygulanmakta
 - Ama bir çok ülkede cinsiyete göre seçime hiç izin verilmemekte
 - Ya işitme engelli bir çift çocuklarının da işitme olmasını isterse?
 - Bu gibi durumlarda çocuğun yararı gözetilmeli!...
- Bazı çocuklar genetik yapıları nedeniyle saldırgan olabilmekte
 - Okullar öğrenci adaylarından bu gibi genetik özellikleri belirleme amaçlı genetik testler talep edebilir mi?

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Tıbbi ve Genetik Uygulamalarda Etik

İnsan Araştırma ve Uygulamalarında Tartışmalı Konular

- Aile olur vermese de gerektiğinde çocuğa kan verilmesi –hatta çocuğun kendi istemese bile– söz konusu olabilir mi?
 - Ölüm oruçlarına müdahale savunulabilir mi?
 - Ayrıca:
 - Kök hücre ve gen sağaltımı,
 - Nakil için organ/doku alımı,
 - Beyin ölümü kıstasları,
 - Ötenazi izni,
 - Uzun yaşayamayacak ve bilinçsiz doğan bebeklerin yaşatılması
- konuları da hararetli tartışmaların döndüğü hususlar

Kaynak: A. Tolun, 'İnsan Katılımcılarla Yapılan Tıbbi ve Genetik Uygulama ve Araştırmalarda Etik, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik

Genel İlkeler

- Çoğunlukla gönüllü katılımcılar
- Tıbbi ve genetik uygulama ve araştırmalara ilişkin ilkelerde olduğu gibi, katılımcının haklarına, onuruna ve özgürlüğüne ödünsüz saygı gösterilmesi şart
- Deneklerden araştırmanın amacı, içeriği ve katılımcı olarak kendilerinden beklenenleri anlayarak araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair bilgilendirilmiş olur alınması gerekliliği

Kaynak: A. Tekcan, 'Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik Kurallar, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik

Genel İlkeler

- Deneklerin araştırmadan çekilme hakları, bu durumda kendileri arasında doğacak sonuçlar hakkında doğması muhtemel olumsuz etkilerin açıklanması gerekliliği
- Araştırma sırasında görüntü ya da ses kaydı yapılacak olması durumunda katılımcılardan bunlar için de izin alınması gerekliliği
- Ayrıca, toplanan verilerin gizliliği ve bu gizliliğin nasıl sağlanacağı konusunda bilgi verilmesi gerekliliği

Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik

Genel İlkeler

- Katılımın ödöl karşılığı olması durumunda ödölün niteliği ve niceliği; araştırmadan çekilme durumunda ödölden faydalanıp faydalanılmayacağı hakkında bilgi verilmesi gerekliliği
- Katılımcı olarak üniversite öğrencilerinden yararlanılması halinde; araştırmaya katılımın zorunlu tutulmaması gerekliliği
- Araştırmaya katılımcı olarak dahil olmak istemeyen öğrencilere ayrımcılık yapılmaması gerekliliği; hatta bu kişilerin söz konusu çalışmaya alternatif rollerde dahil edilme seçeneklerinin kurgulanması önerisi

Kaynak: A. Tekcan, 'Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik Kurallar, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik

Genel İlkeler

- Sosyal bilim araştırmalarında, deneklere zaman zaman araştırmada yapacakları işlemin/görevin neden yapıldığı hakkında eksik ya da yanıltıcı bilgi verilmesi gerekebilmekte
- Özellikle bu gibi durumlarda, araştırmanın etik açıdan uygunluğu ile ilgili olarak kurumdaki etik kurulların değerlendirme yapması gerekmektedir

Kaynak: A. Tekcan, 'Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik Kurallar, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik

Genel İlkeler

- Bu tür yanıltmaların kullanıldığı araştırmalarda, araştırmanın sonunda yanıltıcı bilginin içeriği ve yanıltmanın gerekliliğinin nedenleri hakkında araştırmacı tarafından deneklerin bilgilendirilmeleri gerekliliği
- Araştırmanın fiziksel ya da psikolojik açıdan olumsuz sonuçlar doğurabilecek ögeler içermesi durumlarında yanıltıcı bilgi vermenin yasak olması

Kaynak: A. Tekcan, 'Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik Kurallar, *Bilim Etiği El Kitabı – I*, TÜBA Yayınları.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Etik

Genel İlkeler

- Bazı araştırmalarda deneklerin, çalışma sırasında yapmaları istenen görevin niteliği nedeniyle rahatsızlık duymaları mümkün olabilmekte
- Bu gibi durumlarda, bu tür sorunların bertaraf edilebilmesi için deneğin ihtiyaç duyabileceği destek mekanizmaları hakkında bilgilendirilip yönlendirilmesi gerekmekte
- Bu desteğin deneğe ek bir maliyet getirmeyecek biçimde düzenlenmesi gerekmekte

Bilim Etiğine Hukuki Bakış

Cezai Yaptırımlar

- Bilim kültürü oluşmuş bir toplumda/ülkede iki farklı mekanizma da işletilmeli
 - Disiplin hukuku (Meslek kuruluşu tarafından yapılan soruşturma ve sonucunda verilecek mesleki cezalar)
 - Kanun

Bilim Etiğine Hukuki Bakış

Kanuni Düzenlemeler

- Akademik kültürden farklı bir bakış açısıyla geliştirilmesinden ötürü kanunların yaptırımları hayal kırıklığı seviyesinde olabilmekte; hele ki 'ihtisas mahkemesi' kavramının bulunmadığı ülkelerde
 - Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 10 Mayıs 2005 tarihli ve E.2006/4-230, K.2006/288 sayılı talihsiz kararı ☹
- İntihal (İngilizce *plagiarism/plagiory*) kavramı Latince *plagiat* sözcüğünden gelmekte
 - *plagiat, plagiarus*: Azat edilmiş köleleri gasp eden haydut
 - İlk olarak Şair Martialus tarafından yapılmış bir benzetme

Bilim Etiğine Hukuki Bakış

Kanuni Düzenlemeler

- Türk Kanunları'nda (TCK, Türk Özel Hukuku, vb.) intihal kavramını doğrudan adresleyen bir hüküm bulunmamakta
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 5728 sayılı kanunla değişik 71. maddesinin 2. bendi:
'Başkasına ait esere kendi eseri olarak ad koyan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılır. Bu fiilin eseri dağıtmak veya yayımlamak suretiyle işlenmesi halinde, hapis cezasının üst sınırı beş yıl olur ve adli para cezasına hükmolunamaz.'

Bilim Etiğine Hukuki Bakış

Kanuni Düzenlemeler

- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 5728 sayılı kanunla değişik 71. maddesinin 3. bendi:
'Bir eserden kaynak gösterilmeksizin iktibasta bulunan kişinin, altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı' hükmü
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 5728 sayılı kanunla değişik 71. maddesinin 5. bendi:
'Yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişinin cezalandırılacağı' hükmü

Bilim Etiğine Hukuki Bakış

Kanuni Düzenlemeler

- Mantıken eserin bilimsel değeri, eleştiri almış bir eser olması, özgün veya derleme bir eser olması, atıf verilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmamakta
 - Ancak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 10 Mayıs 2006 tarihli ve E.2006/4-230, K.2006/288 sayılı talihsiz kararı
 - El kitabı olarak kabul edilen bir eserde özgün fikir olmadığı, bunun anonim bilgiler içermekte olduğu, dolayısıyla buradan yapılacak alıntılarda kaynak göstermeye gerek olmadığı yönünde bir karar ☹

Dinlediğiniz İçin Teşekkürler!... Sorularınız?

Dr. A. Egemen YILMAZ

aeyilmaz@eng.ankara.edu.tr